

УДК 37.091-054

Л. М. Годорожа,
старший викладач

ВІДСТОЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ І ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ДІЯЛЬНОСТІ А. С. СИНЯВСЬКОГО

Статтю присвячено висвітленню ролі видатного історика, педагога, культурного та громадського діяча кінця XIX – поч. XX ст. А. С. Синявського, який був виразником національних інтересів і духовного розвитку українського народу. Досліджено окремі етапи наукової діяльності А. С. Синявського, насамперед в історичній, педагогічній, культурній і краєзнавчій сферах, акцентовано на факторах формування наукових поглядів ученого, визначено стрижневу позицію науковця щодо відстоювання національних інтересів українського народу.

Ключові слова: національні інтереси, духовний розвиток, історико-культурний досвід, історична схема, педагогіка, реформування, учені архівні комісії.

Сучасна цивілізація постає як сукупність складних, суперечливих явищ, що характеризуються фундаментальними змінами на всіх рівнях життя. Глобалізаційні процеси на зламі тисячоліть, становлення інформаційного мегапростору й активізація світової економічної мобільності, будучи векторами прогресивними, реалізуються в умовах утвердження «суспільства споживання» і водночас ще більше посилюють духовну кризу суспільства, що виявляється насамперед у нівелюванні цінностей, дегуманізації, зниженні загального рівня морально-етичних норм і переконань на всіх соціальних рівнях. Передбачуваним наслідком таких планетарних трансформацій є окреслення досить чіткої тенденції, спрямованої, зокрема, на підвищення рівня духовності особистості й суспільства загалом. І саме це визначатиме подальші перспективи розвитку будь-якої держави.

Наголосимо, що важливим чинником духовного розвитку суспільства є освіта, покликана забезпечувати формування духовної культури особистості через систему навчання і виховання, побудованого на відтворенні й осмисленні традиційних історичних, духовних, культурних цінностей народу. Досягнення цієї мети в освітньо-виховному процесі вбачаємо в системному зверненні до досвіду різних суспільних наук, зокрема, історії, педагогіки, психології, філософії, етики, релігієзнавстві тощо. Тому вагоме місце у вирішенні проблем відродження й розвитку духовності українського народу належить вивченню, узагальненню й трансформації історико-культурної спадщини минулого. Принагідно зазначимо, що кожен етнос у своєму суспільному поступі накопичує такий універсальний історико-культурний досвід як основу створення сьогодення, підвалини формування потенціалу й динаміки майбутнього розвитку.

Розглядувані тенденції актуалізують наукові дослідження історіографічного напрямку й пов'язані передусім із діяльністю представників інтелігенції України кінця XIX – поч. XX ст. – авангардної сили суспільства, якій належала провідна роль у продукуванні прогресивних ідей, формуванні національної самосвідомості та культури українського народу.

Однією з прогресивних постатей національного, культурного та політичного руху кінця XIX – поч. XX ст., був український історик, географ, педагог, громадський і політичний діяч — Антін Степанович Синявський (1866–1951), теоретичні напрацювання й практична діяльність якого сьогодні ще не осмислені належною мірою.

Вважаємо за доцільне насамперед визначити ступінь дослідження спадщини видатного вченого. Зокрема, у вітчизняній історіографії робилися спроби дослідити окремі питання, пов'язані з діяльністю А. С. Синявського: існують розвідки біографічного характеру (С. Білоконь, В. Заруба, О. Оглобин та ін.), енциклопедичні відомості про видатного діяча радянських часів, короткі дописи в місцевій пресі (О. Оглобин, Л. Іванова, Л. Корчинська, І. Голуб, М. Чабан). У 90-х роках XX ст., з появою можливості доступу до архіву самого вченого, виникають нові дослідження, предметом яких стали основні напрями життєдіяльності

А. С. Синявського, зокрема наукові статті М. Ковальського та С. Абросимової, в яких акцентовано увагу на діяльності А. С. Синявського як голови Катеринославської вченої архівної комісії, наукові розвідки В. В. Постолатія та О. Гур'янової, де фрагментарно досліджено педагогічні погляди науковця, дисертаційна праця В. Заруби присвячена опису наукової та громадської діяльності науковця, збірка «Вибрані праці» А. Синявського, монографії В. Заруби та В. Руденка, у яких розглянуто науковий шлях і громадську діяльність ученого.

Однак на сучасному етапі розвитку історико-педагогічних досліджень залишається недостатньо дослідженою саме педагогічна спадщина А. С. Синявського в контексті розвитку педагогічної теорії і практики кінця XIX — поч. XX ст. Про рівень вивчення наукового доробку А. С. Синявського свідчить такий факт: у сучасному Українському педагогічному словнику С. Гончаренка прізвища А. С. Синявського немає, тоді як за кордоном він — знана особистість, і на звістку про його смерть відгукнулася громадськість української діаспори в Сполучених Штатах Америки. Зокрема, в Нью-Йорку в емігрантській газеті було надруковано його біографічний нарис (Оглобин О. Пам'яті Антона Степановича Синявського // Українська літературна газета. — Нью-Йорк, 1957. — № (22) [1].

У 70-ті роки XX ст. постать А. С. Синявського знову привертає увагу представників української наукової еліти зарубіжжя. Зокрема, в «Енциклопедії українознавства», надрукованій у Парижі в 1976 р. (Енциклопедія українознавства. — Париж; Нью-Йорк, 1976. — Т. 8. — С. 2818. О. Оглобин — «Антін Синявський»), вміщено великий біографічний нарис про науковця, в якому зазначено: «Синявський Антін — історик й економіст, педагог і громадський діяч, родом з Київщини. Після закінчення Київського університету (працював під проводом В. Антоновича), продовжував студії в Одеському університеті і за кордоном (Німеччина). Член Одеської Громади, мав зв'язки з Галичиною (зокрема з І. Франком) і під різними псевдонімами (Катран А., Скраглюк Х. та ін.) друкував статті в галицьких періодичних виданнях 1890-х років. («Народ», «Зоря» тощо)» [2, с. 2818]. Йому належить близько 150 праць з історії, археології, географії, педагогіки.

У 1901–1917 рр. А. С. Синявський жив у Катеринославі, керував Комерційним училищем, а також очолював Катеринославську вчену архівну комісію і редагував її «Летописи» (вийшло друком 10 томів цього видання). За влучним висловом професора Г. К. Швидько, А. Синявський лишається немовби «в тіні» більш відомих своїх сучасників, таких як М. С. Грушевський і Д. І. Дорошенко [3, с. 22]. Проте саме А. С. Синявського можна вважати одним із авторів схеми української історії, яка стане науковим обґрунтуванням минулого українського народу. Вважаємо за доцільне докладніше розглянути це питання, оскільки зазначена вище схема історії України характеризує А. С. Синявського з позицій не лише як історика-науковця, а й творця та виразника національної ідеї українського народу. Крім того, у 1891 р. А. С. Синявський виклав власну схему руської (української) історії в рецензії на книгу історика А. О. Барвінського «Ілюстрована історія Русі від найдавніших до нинішніх часів», яка суперечила офіційній схемі російської історії [4, с. 113; див. також позицію 4 а]. Вона мала спільні риси з відомою нині схемою української історії М. С. Грушевського, оприлюдненою дещо пізніше, незалежно від наукових позицій професора А. С. Синявського. Більше того, В. М. Заруба, наводячи окремі факти стосовно цього, стверджує, що А. С. Синявський мав на М. С. Грушевського неабиякий вплив [5, с. 52].

Однак схема історії України була не лише важливим історичним документом. Вона мала велике значення для подальшого розвитку української історичної думки. По-перше, у цій праці викладене сміливе прагнення ученого виокремити українську історичну науку, яка перебувала під впливом російського царату, і зробити її самостійною. По-друге, А. С. Синявський обґрунтував, що український народ — творець власної історії, а тому має право на самовизначення та власне державне буття. Отже, саме А. С. Синявському належить не лише перша спроба науково осмислити й упорядкувати історіософську схему історії України, а й започаткування ідеї на самовизначення українського народу, що, безперечно, характеризує науковця як виразника національних інтересів свого народу.

Кульмінаційним етапом у науковій, громадській і життєвій сферах, на нашу думку, слід вважати так званий «катеринославський період» його діяльності. У цей час науковець, реалізуючи значний творчий і науковий потенціал, активно працював на розвиток та утвердження національної ідеї, реформування науково-освітньої діяльності, формування політичної думки. Провідною позицією у всіх сферах діяльності А. С. Синявського лишається обстоювання національних інтересів українського народу, яке насамперед втілювалося в педагогічній діяльності вченого. Зокрема, на особливу увагу заслуговує діяльність А. С. Синявського на освітянській ниві, хоча його педагогічні ідеї та напрацювання сьогодні належним чином ще не досліджені.

Призначення А. С. Синявського директором Катеринославського комерційного училища у 1901 р. стало основою для появи важливих наукових студій ученого у сфері педагогічної думки. Як директор Комерційного училища він перетворив його в зразковий навчально-педагогічний заклад, заснований на передових досягненнях педагогічної науки [6].

Значну увагу А. С. Синявський приділяв добору кадрів, прагнучи залучити до викладання в училищі якомога більше вчителів-українців, що, безперечно, характеризує його як прибічника національних інтересів українського народу. У різний час в училищі А. С. Синявського працювали такі видатні науковці, як Д. Яворницький, Ю. Кримський, Г. Черняхівський, Є. Вировий, І. Труба, П. Доманицький, С. Комарицький, В. Павловський, В. Литвинський, В. Петрушевський, Д. Дорошенко, молоді тоді, а згодом відомі російські вчені — В. Пічета, І. Соловійов, Л. Реформатський [7].

Завдяки А. С. Синявському навчально-виховна робота в училищі була поставлена на високий педагогічний рівень. Професор особисто викладав в училищі окремі дисципліни, зокрема, географію, гірничу статистику тощо. Окрім того, під безпосереднім керівництвом Синявського було запроваджено систему домашнього читання, самостійних робіт, наукових гуртків. Училище Синявського друкувало звіти, в яких вміщувалися й статті на педагогічні теми відомих згодом учених — В. Пічети, І. Соловійова, Н. Бродського, а також самого Антіна Степановича. Зага-

лом Катеринославське комерційне училище вважалось прогресивною школою і користувалось, як і його директор, значною популярністю серед громадського загалу [8]. А. С. Синявський докладає значних зусиль для розвитку національної педагогічної думки, зокрема у галузі альтернативної, реформаторської педагогіки, що передбачало впровадження у практику передових теорій і методик, вироблення своєрідних підходів до змісту освітньо-виховної діяльності, створення власних інноваційних проєктів тощо, виявляє прогресивне бачення щодо реформування освіти, створюючи значну кількість наукових розвідок із педагогіки та психології.

Отже, педагогічна діяльність А. С. Синявського була спрямована, насамперед, на пошуки альтернативних шляхів модернізації освітньо-виховної системи, розвиток високого рівня духовності окремої особи та суспільства загалом, вдосконалення тогочасних педагогічних моделей, залучення до викладання національних кадрів, а також утвердження національної педагогічної думки.

Друга половина XIX – поч. XX ст. характеризується бурхливим розвитком національної історіографії, українознавства та краєзнавчих досліджень, представлених десятками імен талановитих учених, які зробили вагомий внесок у різні сфери знань, особливо в галузі історії, мови, етнографії, фольклору тощо. На особливу увагу заслуговує діяльність так званих учених архівних комісій в Україні. Це була низка урядово-офіційних установ архівно-археологічної сфери, яка підпорядковувалася Міністерству внутрішніх справ й Археологічному інституту в Петербурзі. Як зазначає З. І. Зайцева, на практиці згадані вище установи проводили різнопланову дослідницьку роботу, що виходила за межі архівної справи. Такі учені архівні комісії створювалися, як правило, за ініціативою місцевої наукової громадськості, яка була зацікавлена в дослідженні краю [9, с. 142]. Оскільки в характеризований історичний період російським урядом запроваджувалася політика нівелювання історичної пам'яті, знищення почуття власної окремішності, для проведення досліджень архівним комісіям необхідно було дотримуватися усної вказівки, що надійшла згори, –

не виходити поза межі місцевої тематики, особливо — не зачіпати будь-які загальнонаціональні факти, події. Усі дослідження трактувалися як такі, що здійснюються на «благо розвитку російської вітчизняної науки» [10, с. 148]. Тому науковці-дослідники доклали значних зусиль для організації роботи учених архівних комісій, надаючи цій справі українського спрямування, розуміючи, що джерельна спадщина — «це коріння, першооснова духовності народу, його історичної пам'яті й національного відродження» [11, с. 13].

Цікавий факт — в Україні діяло сім губернських учених архівних комісій, зокрема й Катеринославська (1903–1916), представлена низкою авторитетних науковців-дослідників, серед яких — Антін Степанович Синявський. Розглядаючи напрями діяльності Катеринославської архівної комісії, вдаємося насамперед до розгляду цього питання І. Стрижовою. Автор зазначає, що Катеринославська вчена архівна комісія першочерговим завданням у своїй діяльності вбачала археографічну роботу, яка виявилася у збиранні, дослідженні й публікації історичних джерел з історії та культури України XVIII–XIX ст., що, здебільшого, стосувалися Запоріжжя та Катеринославщини [12, с. 325].

Катеринославська вчена архівна комісія не здійснювала широкомасштабні археологічні роботи, а обмежувалась лише науковими розвідками місцевих і обласних пам'яток, які здійснювали окремі її члени. Зокрема, у 1902–1903 рр. А. С. Синявський здійснив невеликі за обсягом розкопки в самому Катеринославі, а також у навколишніх селах Новомосковського, Верхньодніпровського та Катеринославського повітів (1903–1905); дослідив неолітичний курганний могильник на Мандриківці та окремі кургани на лівобережжі Дніпра [13, с. 125–133]. На увагу заслуговують започатковані 1903 р. Комісією з ініціативи А. С. Синявського заходи з охорони та відчуження земельної ділянки (могила запорозького кошового отамана Івана Сірка), яка була власністю селянки Мазаєвої [14, с. 240–241]. Крім безпосередньої охорони історичних пам'яток, Катеринославська вчена архівна комісія проводила наукові та оглядові екскурсії історичними та природними пам'ятками краю. Зокрема, саме А. С. Синявському нале-

жить ініціатива щодо організації екскурсії до міста Нікополя (місце розташування колишніх Запорозьких Січей) та до могили кошового отамана І. Сірка [15, с. 368]. Під час таких етнографічних подорожей проводилися фотозйомки пам'яток, історичних краєвидів, могил та урочищ, записи свідчень старожилів.

Отже, внесок А. С. Сиявського у дослідження вчених архівних комісій ХІХ – початку ХХ ст. становить значний науковий, пізнавальний та практичний інтерес, оскільки джерельний матеріал, зібраний і виданий ним особисто, є науковим підґрунтям для з'ясування української самобутності, національних рис і державотворчих устремлінь українського народу.

Оцінюючи внесок А.С. Сиявського у розвиток громадської, політичної, наукової думки, зазначимо, що як виразник національних інтересів та духовного розвитку українського народу він посідав одне з чільних місць у колі діячів України кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Як свідчать наведені міркування, у всіх сферах своєї багатогранної діяльності спонукальним мотивом для А. С. Сиявського була власне українська проблематика, а наскрізною позицією — відстоювання національних інтересів і духовного розвитку українського народу. З огляду на зазначене, громадсько-політична, культурна та наукова діяльність ученого набуває нині все більшої актуальності й має стати об'єктом подальших наукових досліджень.

Статья посвящена определению роли выдающегося историка, педагога, культурного и общественного деятеля конца ХІХ – нач. ХХ в. А. С. Сиявского, который был выразителем национальных интересов и духовного развития украинского народа. Исследованы отдельные этапы научной деятельности А. С. Сиявского, прежде всего в исторической, педагогической, культурной и краеведческой сферах, сделан акцент на факторах формирования научных взглядов ученого, определена ключевая позицию ученого в отстаивании национальных интересов украинского народа.

Ключевые слова: национальные интересы, духовное развитие, историко-культурный опыт, историческая схема, педагогика, реформирования, ученые архивные комиссии.

Article is devoted to the role of the famous historian, educator, cultural and public figure of the late XIX — early XX A. S. Sinyavsky — an expression of national interests and spiritual development of the Ukrainian people. Investigated individual stages of scientific activity A. S. Sinyavsky, especially in a historical, educational, cultural and local studies areas are the factors shaping scientific views of the scientist, the scientist identified a pivotal position in relation to the national interest of the Ukrainian people.

Key words: national interests, spiritual, historical and cultural experience, historical scheme, education, reform, scientists archival commission.

Список літератури

1. *Оглобин О.* Пам'яті Антона Степановича Синявського / О. Оглобин // Українська літературна газета. — Нью-Йорк, 1957. — № (22).
2. *Оглобин О.* Антін Синявський / О. Оглобин // Енциклопедія українознавства. — Париж; Нью-Йорк, 1976. — Т. 8. — С. 2818.
3. *Швидько Г. К.* Світла постать в тіні відомих / Г. К. Швидько // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік — Півріччя. Бібліограф. видання. У 2-х ч. Ч. II / [Упоряд. І. Голуб]. — Дніпропетровск: ДОУНБ, 2010. — С. 19–22.
4. *Катран А.* Ілюстрована історія Руси від найдавніших до нинішніх часів після руських і чужих істориків. Написав Олександр Барвінський, член товариства «Просвіта». — Львів, 1890. — 281 с. // Зоря. — 1891. — № 11. — С. 215–217; № 12. — С. 235–236.
- 4а *Синявський А. С.* Вибрані праці / А. С. Синявський. — К.: Наук. думка, 1993. — С. 34–41.
5. *Заруба В. М.* Антін Синявський: життя, наукова та громадська діяльність (1866–1951): монографія / В. М. Заруба. — Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2003. — 284 с.
6. До дня відкриття Катеринославського комерційного училища [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=1366
7. *Довжук І. В.* Участь підприємців у розвитку комерційної освіти у Наддніпрянській Україні кін. XIX — поч. XX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_63/Gileya63/I5_doc.pdf
8. До дня відкриття Катеринославського комерційного училища. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gorod.dp.ua/history/article_ru.php?article=1366

9. *Зайцева З. І.* Вчені архівні комісії — складова частина української науки кінця XIX — початку XX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: librar.org.ua/sections_load.php?s=history&id

10. Український археографічний щорічник. — К.: Наук. думка, 1992. — Вип. 1. — Т. 4.

11. *Стрижова І. А.* Історичні умови та напрямки пам'яткоохоронних досліджень кінця XIX — початку XX ст. / І. А. Стрижова // Катеринославська вчена архівна комісія. Історія і культура Придніпров'я: Зб. наук. праць. — К., 2009. — С. 325.

12. *Синявский А.* Археологические находки у Екатеринослава и раскопки на Мандриковке // ЛЕУКА. — 1911. — Вип. 7. — С. 125–133.

13. Листи І. Ф. Саламахи // Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. — Дніпропетровськ, 2005. — Вип. 3. — С. 239–240.

14. Об экскурсиях Екатеринославской ученой архивной комиссии // ЛЕУАК. — 1915. — Вып. 10. — С. 366–369.

Отримано 11.11.2013 р.

УДК 34:502:613

О. М. Шамич,
кандидат педагогічних наук

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ПРИРОДНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Стаття розкриває структуру природного права людини на охорону здоров'я і значення понять «право людини на охорону здоров'я», «здоров'я» та «охорона здоров'я».

Здоров'я є природним благом, елементом, складником антропої природи людини, яким вона наділяється від народження. Тобто, з одного боку, стан здоров'я залежить від природно закладених характеристик людини, що складаються на момент народження людини, а з іншого, — визначається під впливом соціальних факторів, спадкових, природних чинників та економічних і політичних умов, що є у державі.